

Валуте и девизе као страни новац

Новац је економско добро које служи у размени материјалних добара и услуга између учесника те размене као општи еквивалент њихове вредности. Таква размена одвија се и у оквиру националних економија и између различитих земаља, тако да новац поред функција:

- мере вредности,
- средства промета,
- средства плаћања,
- платежног средства,
- блага,

има и функцију светског новца у међународном робном и услужном промету.

Улогу светског новца може вршити злато, сребро, али у савременим условима пре свега конвертибилне валуте као што су нпр. \$, евро, британска фунта и сл.

Разликујемо две врсте **страног новца**:

- Валуте као ефективни страни новац
- Девизе као жирални новац

Валуте

Валуте су ефективни страни новац, готов новац који је у некој одређеној земљи такође законско средство плаћања.

Разликујемо следеће валуте:

- Курентне валуте су оне за које се поуздано зна да су ликвидне у оптицају и такве валуте се одмах откупљују и исплаћују у домаћем новцу уз писмени извештај.
- Егзотичне валуте су оне које су неликвидне у оптицају, ретке и мало познате и којих има много више него што има држава. Такве валуте банке не откупљују, или нису познате или им се не зна курс. Централна тржишта за егзотичне валуте у Европи су Лондон и Цирих, где се све оне које се појаве на шалтерима европских банака, шаљу и дефинитивно се обрачунавају продавцима тек када буду конвертоване у енглеске фунте или швајцарске франке.

Девизе

Девизе су свако краткорочно потраживање (до 3 месеца) према иностранству које гласи на страну валуту. У ужем смислу термин девизе користи се као термин који означава страну валуту.

Разликујемо следеће врсте девиза:

- У зависности од могућности располагања, разликују се конвертибилне *и* коконвертибилне. Конвертибилне девизе су оне које се могу без икаквих ограничења и формалности претворити у ма коју другу девизу (USA долари, канадски долари, енглеска фунта, еври). Неконвертибилне девизе су оне које се уопште не могу претворити у другу девизу или је та могућност ограничена (валуте из егзотичних земаља као што су Чиле, Малезија, Индонезија, Мексико итд.);
- у зависности од тога да ли се трансфер врши путем клиринга или путем слободног девизног плаћања разликујемо клириншке *и* неклириншке девизе;
- у зависности од чврстине девиза деле се на тзв. чврсте и меке девизе;
- у зависности је од права расположивости одмах (промтне) или касније (терминске) девизе се деле на прометне и терминске.

У банкарском пословању, стицање девиза путем извоза робе и услуга, сматра се нормалним и трајним начином стицања девиза, док се стицање девиза уносом страног капитала и зајмовима сматра помоћном и не увек погодном мером. То оптерећује касније девизне обавезе државе према иностранству, јер се страни капитал и зајмови морају вратити, зарада и камата трансферисати, што је могуће учинити једино извозом робе и услуга.

Рад са девизама у банкарству се своди на следећа четири случаја:

- Наплата извоза: За рачун свога комитента - извозника, банка врши преко свог иностраног коресподента наплату извезене робе, меницом, чеком, акредитивом или инкасо документима.
- Плаћање увоза: За рачун свога комитента - увозника, банка из свог сопственог или рачуна комитента, наређује преко свог иностраног коресподента исплату иностраном продавцу за рачун домаћег купца. Исплата се врши меницом, чеком, акредитивом и сл.
- Продаја и куповина девиза по неробном основу обухвата продају и куповину девиза за путнички промет, студије у иностранству, пензије, претплате и остала плаћања.
- Држање и извршење диспозиције по рачунима иностраних лица.

Девизни курс

Домаћи новац, новац на домаћем тржишту као мера вредности је мерило цена одређених роба и/или услуга којом се изражава.

Страни новац је на домаћем тржишту роба која има своју цену и та цена је **девизни курс**.

Курсеви валута или девизни курс је цена валуте која је изражена у домаћем новцу, означава колико јединица домаћег новца треба платити за једну или 100 јединица страног новца.

Када се формирају курсеви валута важна је чињеница:

- да понуда стране валуте долази од извоза, а
- тражња за страном валутом долази од увоза.

То значи да се формирање девизног курса у основи заснива на платно - билансном методу, јер понуда и тражња стране валуте, заправо долази од платног биланса једне земље.

- ако платни биланс тежи ка суфициту, девизни курс валуте ће испољавати тенденцију пада (разлог је повећана понуда девиза),
- ако платни биланс тежи ка дефициту, тада ће девизни курс стране валуте показати тенденцију пораста (повећана тражња девиза).

Неписано правило је да се у међународном платном промету, где се плаћања обављају између резидената двају земаља плаћања врше у валути продавца, тако да купац за своју валуту треба да купи по формираном девизном курсу валуту продавца како би могао да плати робу коју је од њега купио

Курсеви валута или девизни курсеви се могу бити:

I према начину формирања

- Фиксни девизни курс – формира га држава (влада) и својствен је мање развијеним земљама. Формира се у фиксном износу који одговара односу датих валута према једном конвенцијалном заједничком именујелу. Фиксни девизни курсеви постоје када је вредносни однос између домаћег новца и иностране валуте стабилан, тј. у једном фиксном износу. Код фиксних курсева су дозвољена колебања у уским оквирима, највише до 2,25% изнад или испод паритета.
- Релативно фиксни девизни курсеви, флексибилни девизни курсеви - у релативно фиксном износу али у ширим распонима у односу на фиксне девизне курсеве, који

одговара односима куповних снага страног и домаћег новца (Систем паритета куповних снага).

- Варијабилни девизни курс – формира се под утицајем понуде и тражње за девизама уз мали утицај монетарне, фискалне и девизне политике. Формира се у варијабилно износу који одговара односу понуде и тражње стране валуте (Систем флукутирајући курсеви валута). Формирају се на девизном тржишту слободно, у зависности од понуде и тражње девиза. Ови курсеви се не базирају на претходно утврђеном паритету од стране монетарних власти. Ова врста девизних курсева назива се и пливајућим девизним курсом.

II према броју курсева који се примењују:

- Јединствени девизни курс – исти је приликом звоза и извоза роба, услуга, фактора производње и капитала (исти је у оквиру капиталног и текућег биланса). ММФ се залаже за јединствен девизни курс.
- Вишеструки девизни курс – користе се различити курсеве при увозу и извозу. . Овим курсевима држава утиче на токове извоза и увоза робе и на остала плаћања према иностранству. Тако, на пример, држава може одредити један курс валуте за извоз, а други курс за увоз робе. Овим курсевима држава директно утиче на међународне економске и финансијске трансакције. Вишеструке девизне курсеве, примењују углавном земље у развоју, ради решавања проблема рационализације девизама, као и ради заштите домаће производње од неповољног утицаја из иностранства. Ова врста курса назива се и манипулативним курсом. Такав начин захтева потпуну девизну контролу, они најчешће стварају погрешну слику о компаративним предностима које земља има. ММФ не прихвата вишеструки курс.

Курсеви валута имају значајну улогу у трговини валутама на међународном финансијском тржишту (Forex Market), где се трговина одвија искључиво по систему флукутирајућих девизних курсева, формирања тржишне цене на бази понуде и тражње. То је уједно предуслов (free-floating of currencies) за функционисање форекс-а као нецентрализованог тржишта, где се врши слободно тржишно формирање цена валута, односно курсеви валута.

Међународно девизно тржиште

Национално девизно тржиште је место сусретања понуде и тражње за девизама, тржиште на коме се организовано (на тачно одређеном месту у одређено време, по унапред утврђеним правилима) продају конвертибилне валуте, односно девизе које су схваћене у смислу:

- потраживања у страним новчаним средствима плаћања (валутама),
- хартијама од вредности деноминираним у страниој валути и
- ефективном страном новцу.

Међународно (интернационално) девизно тржиште је девизно тржиште на коме се обављају међудржавне трансакције, на коме тргују национална девизна тржишта која на њему износе своје понуде и тражње на међународном нивоу.

Основу за постојање савременог девизног тржишта представља међународни платни промет у коме се остварује разлика између куповног и продајног курса девиза маржа (зарада) која се изражава у поенима.

До брзог развоја интернационалних - међународних, девизних тржишта довела је:

- глобализација робних и финансијских тржишта у свету,
- брз развој компјутерских и телекомуникационих технологија које су омогућиле неупоредиво брже преношење релевантних информација као и електронски пренос новца,
- укидање фиксних девизних курсева и појава флукутирајућих девизних курсева и раст валутне конвертибилности,
- пораст броја земаља које су успоставиле валутну конвертибилност и то пре свега за текуће трансакције, а један број земаља касније и за капиталне трансакције са иностранством. Развијене земље су први тип валутне конвертибилности оствариле претежно крајем педесетих година, а други тип конвертибилности на прелазу у осамдесете године. Земље у развоју од половине седамдесетих година показују појачану тенденцију увођења конвертибилности, нарочито за текуће трансакције.
- Светска интернационална организација за стандардизацију ИСО (International Organization for Standardization) је донела стандард ISO217 којим су дефинисане скраћенице (кодови) за све светске валуте. За сваку валуту постоје 2 кода 1 меморички лако памтљив од 3 слова и један бројчани од 3 карактера. У три словне ознаке две су симбол државе а последњи валуте.

Развој Међународног девизног тржишта FOREX:

- Формирано је 1976. године када је светска економија прешла са златног стандарда на слободну размену валута, када је на иницијативу ММФ-а и USA уведен пливајући девизни курс.
- Године 1981. уведен је први електронски трговачки систем (Реутерс компанија),
- Године 1998. године интернет и банкарски трговачки електронски систем којим су се све банкарске трансакције могле обављати електронским путем.

Разлог формирања Међународног девизног тржишта FOREX:

- Првобитно да омогући размену различитих валута.
- Због чињенице да су девизни курсеви веома волатилни и нестабилни, временом је схваћено да се на разлици у вредностима девизних курсева (маржи) при њиховој

купо/продаји може остварити значајна разлика у цени, односно профитирати. То је допринело бржем развоју овог тржишта и промени његове основне намене, тако да је главни разлог трговања на FOREX-у постао - остваривања добити, и заштита од промене девизних курсева (хединг).

Главни учесници преко којих се извршавају операције на међународном банкарском FX тржишту су:

- централне банке,
- велике светске комерцијалне банке,
- велике инвестиционе банке,
- велики инвестициони фондови,
- велике трансанационалне компаније,
- финансијске институције - осигуравајуће куће, пензиони фондови,
- брокери и брокерске куће,
- физичка лица.

Учесници на девизном тржишту широм света су међусобно повезани мрежом за међународне финансијске комуникације SWIFT (Society for Worldwide National Financial Communications).

Основне карактеристике међународног девизног тржишта FOREX:

- Висока профитабилност трговине на њему,
- Непостојање физичке локације,
- Занимљив процес трговања,
- Непостојање провизије,
- Непостојање посредника у трговању,
- Минимални трошкови трансакција (мањи од 0,1 па чак и 0,07%),
- Остваривање добитка независног од тренда кретања девизних курсева,
- Целодневно непрекидно трајање трговања,
- Могућност трговања за све инвеституре - online понуда брокера за отварање мини (са око 250\$) и макро трговачких рачуна за инвеститоре,
- Ни један учесник појединачно не може учествовати на кретања на њему,
- Постојање бесплатних демо рачуна (рачуни са одређеном количином виртуалног новца, за трговање), вести, графикона и анализа тржишта,
- Евидентна висока ликвидност трговања,
- Висок ризик трговином девизама који може бити катастрофалан уколико инвеститори не познају девизно тржиште, не врше свакодневно праћење, фундаменталну и техничку анализу кретања цена на њему, не располажу адекватним информацијама или немају постављене циљеве и самодисциплину већ их повуку широке могућности које пружа ово тржиште без сумирања могућих ризика.

Систем међународних плаћања

У свету данас постоје углавном четири система међународних плаћања:

- (а) слободно девизно плаћање,
- (б) међународни клиринг,
- (в) компензације и
- (г) групни систем трансфера.

Слободна девизна плаћања

Слободна девизна плаћања или конвертибилна плаћања, заснована су на текућим и жиро рачунима које наше банке отварају код иностраних банака, својих коресподената, у земљама са којима овакав начин плаћања уговоре.

Овај начин плаћања уговара се са земљама које имају конвертибилну валуту, али има случајева да се овај облик плаћања обавља, у доларима и међу земљама чија домаћа валута није конвертибилна.

Основна предност система плаћања слободним девизама је што се са таквом девизом, стеченом у једној земљи не мора у тој истој земљи обављати куповина, већ се слободно може употребити за плаћање у некој трећој земљи. Таква слободна употреба ових девиза, даје могућност да се роба набави тамо где је она најбоља и најјефтинија.

За разлику од клириншког начина плаћања слободни начин плаћања може се обавити и телефоном у кратком времену.

Плаћање путем клиринга

Клириншки начин плаћања карактерише могућност реализовања међудржавних плаћања у националним валутама.

Механизам обрачуна подразумева пребијања међусобних потраживања, и то без остатка.

Услов за такав начин плаћања је да:

- Постоје централни збирни рачуни, који се воде у обе земље, код централних обрачунских места. Ова оба обрачунска места свакодневно се обавешавају о примљеним уплатама, са знаком свих релевантних података. Ови извештаји су уједно и налози за исплату кориснику,
- се плаћања између земаља по вредности поклапају, иначе би дошло до временских неслагања.

При закључивању клириншких споразума, утврђују се следећи услови:

- која плаћања ће се извршити клирингом (који може бити тотални, парцијални, чисти, мешовити),
- утврђивање контингентских листа, валута у којој ће се водити и курсеви који ће се примењивати, како ће се ликвидирати салдо, како ће се надокнадити губици.

Велики недостатак клириншког начина плаћања је:

- што се потраживања стечена у једној земљи, не могу употребити за плаћања у трећој земљи, већ се морају употребити тамо где су настала. На тај начин, клиринг ограничава слободу трговања, разбија јединство тржишта и утиче на смањење обима размене.

Плаћање путем компензација

Компензација као начин плаћања према иностранству састоји се у размени вредности увоза са вредношћу извоза.

У односу на клиринга, ради се о директном обрачуна једног увозног и једног извозног посла између два предузећа (један извоз се непосредно наплаћује једним увозом на основу слободне погодбе између субјеката, уз претходну дозволу девизних органа).

Компензације су код нас регулисане посебним прописима и извршиће се:

- ако је такав начин обрачуна изричито предвиђен уговором између две земље,
- ако се увоз или извоз неких артикала не може извршити на други начин,
- ако се помоћу компензације обезбеђује увоз, односно извоз неке робе, под нарочито повољним околностима.
- када се ради о критичној роби или о роби која се теже пласира на светском тржишту.
- када се ради о земљама које услед удаљености немају честе трговинске односе.

Посматрано у техничком смислу компензације, сви послови везани за компензациони начин плаћања се реализују посредством банке.

Групни (регионални) систем плаћања

Групни или регионални систем плаћања је сличан Европској платној унији.

Њиме се обухватају мање или веће групе земаља, међусобно географски или политички повезаних.

Основа за овај систем плаћања је једна заједничка валута, уз мултилатерални платни споразум. Такве групе земаља формирају неку врсту вишеструког клиринга и долазе до средњег решења између билатералног плаћања и опште конвертибилности. Њихове валуте постају трансферабилне, што обезбеђује пут ка конвертибилности.

Разликујемо две врсте регионалних платних споразума:

- који је настао на бази политичке припадности
- који је настао на бази уговора.

У регионалне платне системе спадају ЕМУ, Центар за обрачунавање земаља Латинске Америке, Западно-афричка новчана унија и др.

ДЕВИЗНИ ПРОПИСИ И ПЛАТНИ СПОРАЗУМИ

Све земље регулишу своје материјалне односе са иностранством посебним мерама које се формирају девизним прописима који врше већа или мања ограничења слободе у међународним плаћањима.

Да ли ће прописи бити више или мање либерални зависи од уравнотежености платног биланса, његове пасивности или активности. Када је биланс плаћања уравнотежен или активан девизни прописи бити либералнији, а када је пасиван, онда ће девизни прописи бити рестриктивнији, строжији.

Основни циљ девизних прописа је

- да обезбеде рационално поступање са девизама
- да утичу на повећање прилива, а смањење одлива, на свим позицијама платног биланса.